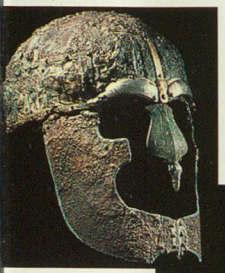
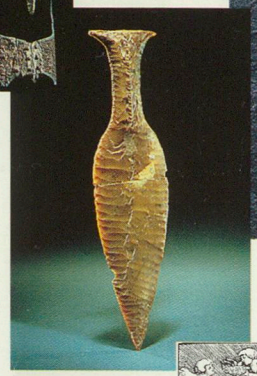
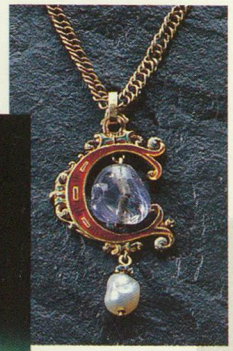
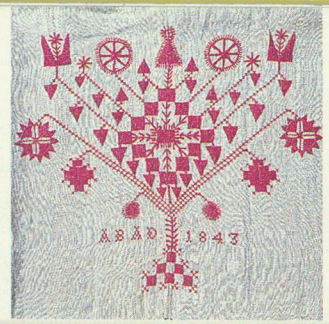
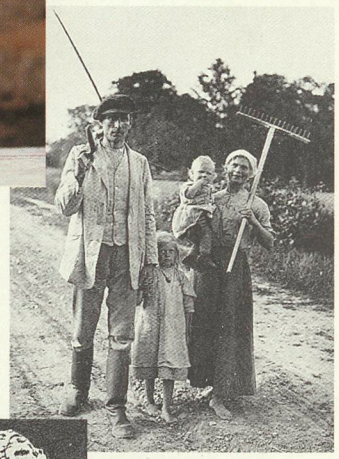
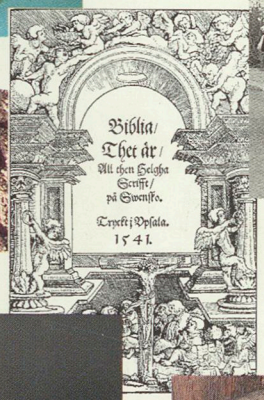
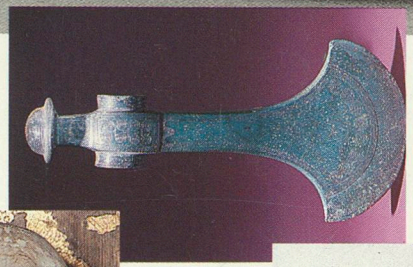
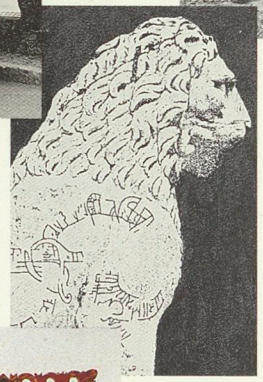
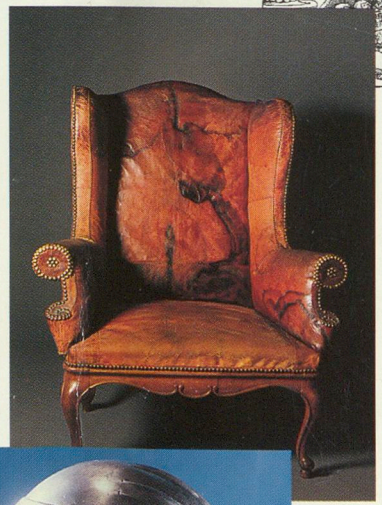
N.M:s vägledn
1993

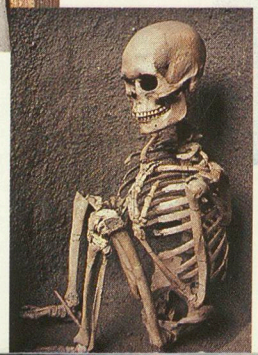
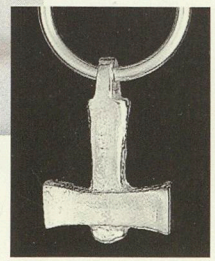









Den Svenska Historien

ETT UTSTÄLLNINGSPROJEKT

HISTORISKA MUSEET
NORDISKA MUSEET

DEN SVENSKA HISTORIEN

Beskrivning av ett utställningsprojekt

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I.	INLEDNING	Sid 1
II.	SYFTE	1
III.	PROJEKTET I SAMMANFATTNING	4
IV.	UTSTÄLLNINGENS GRUNDPRINCIPER	6
V.	GENOM DEN SVENSKA HISTORIEN	9
VI.	RIKSLIKAREN	11
VII.	ORGANISATION	12
VIII.	GENOMFÖRANDE	14
Bilagor:	UTSTÄLLNINGEN	15
	Del 1 På Statens Historiska museum	15
	Del 2 På Nordiska museet	24

DEN SVENSKA HISTORIEN

Beskrivning av ett utställningsprojekt

Ulf-Erik Hagberg, Inga Lundström, Sten Rentzhog, Berit Rönnstedt, Christer Öhman

I. INLEDNING

DEN SVENSKA HISTORIEN är ett stort, landsomfattande utställningsprojekt, som syftar till att åter göra historien levande och till en del av det allmänna medvetandet. Samtidigt beräknas projektet förtydliga museernas samhällsroll och öka publikintresset, medverka till en förnyelse av basutställningar och museipedagogik, och bana väg för en ökad samverkan mellan museerna.

Projektets kärna är en stor utställning vid Statens historiska museum och Nordiska museet, och till denna kopplade, samtidiga utställningar vid länsmuseerna och lokala museer. Meningen är att den centrala utställningens nationella perspektiv på historien ska kontrasteras mot den lokala historien i länsmuseernas utställningar. På så vis nås spänning, och ett debattstoff som kan prägla massmedia, publikationer, läromedel och programverksamhet i anslutning till utställningen – över hela landet. Ett utvecklingsprojekt kring svensk historia, med Nordiska museet och Statens historiska museum som samordnare, föreslogs av centralmuseiutredningen (Museiförslag, 1986). Denna projektbeskrivning har upprättats med stöd av särskilda medel från Statens kulturråd.

II. SYFTE

1. Varför vi behöver den svenska historien

Intresset för historia har under de senaste åren ökat på ett mycket påtagligt sätt. När det står klart, att varken framtidsforskningen eller den nutidsinriktade samhälls-

vetenskapen kan ge alla de svar vi behöver för att orientera vår existens i en tid av snabba och genomgripande förändringar, är det allt fler som vänder sig mot det förflutna. Där finns de hållpunkter och exempel, med vilkas hjälp förhållanden i nuet kan sättas in i ett begripligt sammanhang, och där kan deltagarna också i dagens kulturella och politiska debatt hämta argument. Att historieintresset är stort i breda kretsar visas med stor tydlighet – för att ta ett av de senaste och bästa exemplen – av den publika framgång som Peter Englunds bok om slaget vid Poltava rönte.

Å andra sidan sägs det i många sammanhang att vi lever i ett historielöst samhälle. Bristande kunskap om hur människor levde förr och vad de kämpade för bidrar till vilsenhet i nuet. Detta begränsar vår förmåga till inlevelse i andra människors vardag och våra möjligheter att fatta riktiga beslut för framtiden. Och att kunskaperna om historien i allmänhet har försämrats torde de flesta vara överens om. Utrymmet för historieundervisning i skolan har under de senaste decennierna stadigt minskat, och särskilt den svenska historien har satts på undantag. Det är inte ovanligt att man i dag möter gymnasister och studenter som har ytterst oklara föreställningar om exempelvis svensk medeltid. Det är mot denna bakgrund som utställningsprojektet DEN SVENSKA HISTORIEN skall ses.

När Sverige nu står i begrepp att närma sig det kontinentala Europa har vi anledning att fråga oss vilka vi är. Det är i mötet med andra nationer som den egna kulturen behöver definieras och få en starkare identitet. Paradoxalt nog av två helt motsatta skäl; dels för att det finns en uttalad rädsla för att de ledande europeiska nationerna kommer att "sluka" Sverige, dels för att vi vill veta vad vi eventuellt kan tillföra den europeiska statsgemenskapen i form av tjänster, varor och kulturella värden. Vi vill veta vad vi har att ge, men också vad vi riskerar att förlora.

Det är ett välkänt fenomen att nationens eller kulturens status har en fundamental betydelse för individen. Nationell identitet kan bygga på positiva eller negativa känslor och framhävs i regel i extrema situationer och samhälleliga brytningstider. Ett möte mellan Sverige och Europa blir därför också för individen ett möte med nya kulturer och människor. Vårt individuella förhållande till den egna nationen och dess kulturella värden kommer att accentueras.

Historien behövs inte i någon snävt nyttobetonad bemärkelse. Man blir inte duktigare som snickare, dataoperatör eller börsmäklare för att man kan historia. Däremot blir vi fattigare som människor om vi inte känner våra rötter. Ett folk som inte känner sitt förflutna är som en människa utan minne, har det sagts. Minns man inte är det lätt att göra misstag. Därför behöver vi den svenska historien.

Utställningsprojektet DEN SVENSKA HISTORIEN är en satsning på bred front för att historieintresset åter skall göras till en del av det allmänna medvetandet. Vi vill vända den utveckling mot förträngning av vårt kulturarv som har pågått. Vi vill försöka ge de människor som bor i vårt land en gemensam historisk referensram.

2. *Historien i museerna*

Museerna betecknas ofta som samhällets minne – som förvaltare av historien. I museerna finns förutsättningar att spegla flera dimensioner av vår historia. Museer har unika möjligheter att ge upplevelser och väcka känslor. Museernas föremål binder samman då och nu och gör det förflutna närvarande i nuet. Det ligger en alldeles speciell magi i att t ex skarprättarsvärdet från Linköpings blodbad kan upplevas av oss i dag, liksom det lenslitna ämbaret från 1600-talet, vittnande om bondhustruns slit med år av vattenhämtning. Museerna kan bygga upp miljöer med de äkta föremålen från vår historia. Även om den fysiska människan är borta kan museibesökaren få "stiga in" i en annan tid, bli en del av den och upptäcka den.

Det har under senare år ofta påpekats att vi egentligen saknar historia i de svenska museerna. Museibesökaren kan ingenstans få en samlad, kronologiskt uppbyggd gestaltning av hela den svenska historien. Statens historiska museum och Nordiska museet har i likhet med länsmuseerna och de många statliga specialmuseerna länge endast givit strödda glimtar av det förgångna. Flera debattörer har krävt att åtgärder vidtas för att förändra detta sakernas tillstånd. Förslag om att ett helt nytt historiskt museum skall inrättas har rentav framförts.

Det är nödvändigt att museernas samlade kunskaper och erfarenheter i ökad utsträckning tas tillvara för att förmedla viktiga skeenden i historien och spegla historiens roll för vårt framtida samhälle.

DEN SVENSKA HISTORIEN är museernas svar på denna utmaning. Vi vill åter göra historien till en viktig del av museiupplevelsen. Statens historiska museum och Nordiska museet axlar rollen att gemensamt fungera som vårt nationella historiska museum.

Utställningsprojektet DEN SVENSKA HISTORIEN försöker systematiskt föra in historien i de svenska museerna. Avsikten är att projektet skall få varaktiga återverkningar i de medverkande museernas basutställningar och pedagogiska aktiviteter.

3. *Museerna i samhället*

Museernas möjligheter att nå ut bättre är beroende av deras förmåga att samarbeta. Hittills har det varit svårt att finna former för en effektiv samverkan. En orsak är svårigheterna att synkronisera utställningsplaneringen. Redan förberedelserna för DEN SVENSKA HISTORIEN har öppnat dörrar och väckt entusiasm, som visar att projektet genom att bana väg för ökad samverkan kan få positiva följder på lång sikt.

Det kan också hävdas att museernas roll i samhället inte är tillräckligt tydlig. Museerna kan visserligen erbjuda helheter och genom att förflytta besökaren in i en annan människas situation ge upplevelser som väcker intresse för företeelser i historien. Men eftersom varje museum var för sig är litet har vad som där görs

svårt att få tillräcklig genomslagskraft. Om flera museer kan genomföra ett gemensamt projekt på ett och samma tema blir effekten avsevärt större. Det blir också möjligt att visa att museerna kan göra stora, upplevelserika utställningar kring temata av detta slag.

Vi hoppas därför att DEN SVENSKA HISTORIEN i sin förlängning ska leda till varaktigt ökat publikintresse och till att massmedia, organisationer, företag och myndigheter ska uppleva vilka resultat museerna kan nå. För museerna själva bör projektet ge erfarenheter som medverkar till att göra dem mera samhällsengagerade och mera utåtriktade.

DEN SVENSKA HISTORIEN kan bli ett avstamp för ökad samverkan mellan museerna. Den kan förtydliga museernas samhällsroll och varaktigt öka intresset för deras verksamhet.



III. PROJEKTET I SAMMANFATTNING

För att kunna uppnå de långtsyftande mål som skisserats behövs en kraftsamling på temat svensk historia, en aktivitet med så stor lyskraft att den blir något av en "årets händelse", och då inte bara inom det kulturella området. Först därigenom kan tillräckligt många människor engageras i en upplevelse av historien och av dess betydelse för att ett verkligt trendbrott skall kunna skapas.

Till detta är det givetvis inte tillräckligt med en enskild museiutställning, ett TV-program, ett enskilt bokutgivningsprojekt eller dylikt. Vad som behövs är en kombination av olika media, vid ett och samma tillfälle, så att historien verkligen kan stå i centrum för det allmänna intresset. Kärnan i projektet är avsett att vara utställningen DEN SVENSKA HISTORIEN på Statens historiska museum och Nordiska museet, en stor och spektakulär utställning av det slag som i det förgångna så ofta visat sig vara ett avstamp för nya idéer och nya värderingar. Den öppnas i mars 1993 och pågår under ett år. Den är tänkt att fylla dels salarna på nedre botten samt Romanska hallen på Historiska museet, dels Stora hallen och angränsande utrymmen på Nordiska museet. I utställningen skall rikshistorien skildras, vårt gemensamma förflutna från den tid då de första människorna kom till landet och fram till nuet. Utställningens helhet markeras genom att den får en gemensam utformning på båda museerna, men det skall ändå vara möjligt att se varje del för sig, vid olika

tillfällen och i vilken ordning som helst.

På det viset kan Historiska museet och Nordiska museet tillsammans bli det "Sveriges historiska museum" som så många har efterlyst. Projektet bör emellertid inte begränsas till dessa två museer utan berikas genom samverkan med andra för historien ansvariga institutioner. Under planeringsarbetet har fortlöpande samråd skett med Statens Försvarshistoriska museer, Armémuseum, Kungliga Myntkabinettet, Statens Sjöhistoriska museum, Vasamuseet, Skoklosters slott, Nationalmuseum och Livrustkammaren. Också med Riksarkivet, Riksförbundet för Hembygdsvård och Arbetets museum har kontakter upprättats. Dessa institutioner kommer på olika vis att samverka med DEN SVENSKA HISTORIEN.

Efter överläggningar med länsmuseerna står det också klart, att DEN SVENSKA HISTORIEN kan bli ett landsomfattande utställningsprojekt. Även vissa lokala museer kan komma att medverka. Vid flera museer diskuterar man att samtidigt göra förändringar i basutställningarna eller bygga nya, för att tydliggöra historien. Samtidigt med den centrala utställningen i Stockholm kommer parallella utställningar att arrangeras vid länsmuseerna. Meningen är, att den centrala utställningens riksperspektiv på historien skall kontrasteras mot den lokala historien, som fokuseras i de regionala och lokala museernas utställningar. På så vis åstadkommes en spänning och skapas ett debattstoff, som kan inspirera till programverksamhet i anslutning till projektet vid hembygdsgårdar, skolor, bibliotek och andra liknande institutioner.

Lika självklart är att kontakter etableras med press, radio och TV. Universitet och lärarutbildningar är andra samarbetspartners; här har förbindelser redan upprättats liksom med vissa bokförlag angående produktion av skrifter i anslutning till utställningen. Och givetvis kommer de medverkande museernas egen produktion under det aktuella året att handla om DEN SVENSKA HISTORIEN. Därutöver har diskuterats nytryck av tidningsnummer från vissa historiskt betydelsefulla dagar, att producera spel, leksaker och souvenirserier med historiskt innehåll samt upptryckning av historiska dokument och annat, som kan användas vid uppföljning av det museibesök som varje skolklass i landet självklart skall göra under detta år.

Huvudutställningen DEN SVENSKA HISTORIEN visas på Statens historiska museum och Nordiska museet från mars 1993. En rad andra statliga museer samverkar. Länsmuseerna och vissa lokala museer planerar egna utställningar som kommer att ge den lokala aspekten på rikshistorien. DEN SVENSKA HISTORIEN blir en riksomfattande, mångfacetterad kulturhändelse.



IV. UTSTÄLLNINGENS GRUNDPRINCIPER

Utställningens mål är att besökarna med alla sinnen ska få uppleva det förgångna och därigenom känna att historien verkligen är något som angår dem.

Det är viktigt att ha klart för sig att ett museum förmedlar något annat än en bok eller en vetenskaplig artikel. En utställning kan göra besökarna mottagliga för kunskap och förklaringar, men den kan inte rymma all kunskap och alla nyanseringar vi vill förmedla. Utställningen lämpar sig dåligt för att berätta lexikaliskt, systematiskt eller i romanform.

En utställning måste kunna ses på begränsad tid. Den bör därför uppfattas som en del i en process av medvetandegörande; genom den skapas förutsättningar för något som kan fortsättas och fördjupas med hjälp av andra media.

I utställningen integreras politisk, ekonomisk, social och kulturell historia. Statens historiska museum svarar för forntid och medeltid och Nordiska museet för tiden efter 1520. För att helheten skall uppfattas kommer bägge utställningarna att ha *gemensam struktur*. De bör i övergången gå in i varandra. Besökarna skall känna igen sig, och när de sett ena halvan av utställningen vilja gå och se den andra.

Huvudmålet för utställningen är att göra den svenska historien levande för åskådaren. Den skall bidra till att skapa den gemensamma referensram som nu saknas och den måste därför utformas som en sammanhängande helhet. Följande grundprinciper har fastslagits inom projektets ledningsgrupp. Vissa av dem är tillämpliga endast på historisk tid, inte på det arkeologiska materialet.

1. *Att förklara nuet*

Historiens uppgift är att förmedla ett tidssammanhang och binda samman det förflutna och framtiden till en begriplig helhet. Ett tema är att det förflutnas relationer till nutidsmänniskan ges en central plats. Samhällsförhållanden, näringsliv, miljö och landskapsbild, traditioner och kulturminnen som finns i nuet får i utställningen sin förklaring – successivt får besökarna följa hur dagens Sverige vuxit fram.



2. *Ge sammanhang*

Utställningen *görs i princip kronologisk* och ger en sammanhängande skildring av hela den svenska historien, från äldsta tider till nutid. Kronologin är emellertid

endast en ordningsprincip, och det innebär att innehållet inom den kronologiska framställningens ram *fokuseras på ögonblicksbilder* av politisk, kulturell, teknologisk eller socioekonomisk natur. De väljs så att de belyser de stora *brytpunkterna i historien*, dvs då de för framtiden betydelsefulla avgörandena och de genomgripande strukturförändringarna sker.

3. *Personer och händelser*

Den kronologiska ramen måste i utställningen brytas ned i innehållsligt och scenografiskt hanterliga delar. Dessa temata kommer att utgöras av rumsligt avgränsade *upplevelsestationer* kring viktiga personer eller händelser. I dessa kommer märkliga eller unika föremål med historisk betydelse att presenteras, men också iscensättningar av historiska situationer och miljöer. De personer som lyfts fram väljs så att både män och kvinnor samt människor ur olika samhällsklasser finns representerade.



4. *Väcka känslor och engagemang*

Vid urvalet tas hänsyn till det som är lysande, färgstarkt och spektakulärt, m a o till det som har kapacitet att väcka känslor. Inte minst kravet på att skolans historieundervisning skall vara objektiv har lett till att man länge har undvikit detta. Ändå är det så, att det egentligen bara är det som väcker känslor som ger tillfälle till inlevelse och identifikation och därmed till kunskap också i en djupare bemärkelse. Genom att åskådarna får konfronteras med dramatiska händelser och möta intressanta personer får det förgångnas verklighet en möjlighet att äta sig in i deras sinnen så att känslor av lust, stolthet, skam, ilska, medlidande eller annat kan väckas. Det man engagerat sig i glömmer man inte i första taget. En museiutställning är – om den görs på rätt sätt – särskilt bra på just detta.



5. *Igenkännande*

Vid urvalet tas hänsyn till *det redan kända*, d v s till historisk kunskap som ännu är levande i folks medvetande. Detta väcker igenkännande och kan ge associationer. Syftet är att förstärka medvetenheten om det man ännu kommer ihåg, att sätta in det i ett större sammanhang och att utöka det med ytterligare händelser och gestalter. En annan typ av igenkännande når vi genom att anknyta till företeelser som är välbekanta i dagens samhälle.







6. *Närkontakt med historien*

Urvalet av händelser och personer måste givetvis göras utifrån nutida värderingar, men i övrigt är avsikten att utställningen skall sträva efter att avlägsna det som fjärmar oss från det förgångna. I DEN SVENSKA HISTORIEN *skall varje tid i görligaste mån få tala för sig själv,* d v s utifrån sina egna förutsättningar och/eller egna värderingar, på det sätt man då ville berätta om sig och sina handlingar. Det innebär, att man visar föremålen och låter människorna tala så mycket som möjligt utan tolkande förklaringar, analyser och kommentarer. Sådant hör hemma i det material, som kommer att produceras kring utställningen, och i sidoutställningarna.

7. *Bild och motbild*

För att besökaren skall inse att det inte finns bara *ett* sätt att betrakta historien utan flera kan det i många fall vara lämpligt att visa både *en bild och en motbild* av händelser och personer. På det viset kan såväl de segrandes som de besegrades synpunkter komma fram, och det förflutna kan skildras både ur de styrandes och de styrdas perspektiv.

8. *Det svindlande "om"*

För att väcka tankar och fantasi kommer vid några av stationerna också att tas upp frågan, om *vad som hade blivit följden, om något i det avgörande ögonblicket hade gått annorlunda.* Vilka hade exempelvis följderna för gränsdragningen mellan de nordiska rikena blivit om hertigarna inte hade hörsammat sin brors invitation till Nyköping i december 1317? Vad hade skett om isen brustit 1658 eller om riket inte hade delats 1809? En tanke i sådana banor kan ge en insikt om att den historiska utvecklingen inte är förutbestämd, att det är människor med en fri vilja som bestämmer historien och att framtiden därmed i varje enskilt ögonblick faktiskt i princip ligger öppen för oss.

9. *Knutpunkter*

Återkommande genom hela utställningen är att varje ny epok introduceras genom en basstation, med grund- läggande fakta om det Sverige, som den tidens människor levde i. Där skall finnas *en karta över riket vid den aktuella tidpunkten samt uppgifter om folkmängd, genomsnittlig kroppslängd, mått och vikt, priser på spannmål samt andra förnödenheter, mynt, skatter och annat liknande.*

10. Historiemåleri

Nödvändigheten att begränsa stoffet samt ambitionen att låta varje tid tala för sig själv gör att analyser och förklaringar av det historiska förloppet inte kommer att kunna beredas plats inom utställningens huvudfåra. Fördjupningar kommer i stället att kunna göras i det material som produceras i anslutning till utställningen samt i ett antal sidoutställningar. I samarbete med Nationalmuseum planeras vid vardera museet en utställning av historiemåleri. Den kommer att fungera som ett slags löpande kommentar till det historiska förlopp som skildras i huvudutställningen, och den kan visa hur historien under skilda tider tolkats, omtolkats och använts för dagsaktuella syften.



V. GENOM DEN SVENSKA HISTORIEN

I DEN SVENSKA HISTORIEN är kronologin ordningsprincip. Besökaren följer en tidstråd och möter utställningsavsnitt med olika temata, händelser och personer. Den rytm som det historiska skeendet ger bildar också utställningens rytm. Tider av nedgång och katastrof avlöses av uppbyggnadsperioder och blomstring. Avsikten är att besökaren med alla sinnen skall känna detta. Historiens gång betonas ytterligare genom formgivningen och de återkommande knutpunkterna med sina basfakta.

Men när historien presenteras i form av en museiutställning måste hänsyn också tas till estetiska krav. Ett av de viktigaste är enkelt och självklart: om en besökare skall orka se och ta till sig hela utställningen får sådant som uppfattas som upprepningar inte finnas. Konkret innebär detta att man inom en historisk epok väljer att lägga tyngdpunkten vid ett stort krig och dess inverkan på det svenska samhället medan man under en annan huvudsakligen tar upp sociala eller kulturella förhållanden. Härigenom markeras det som sätter sin prägel på tidevarvet i fråga.

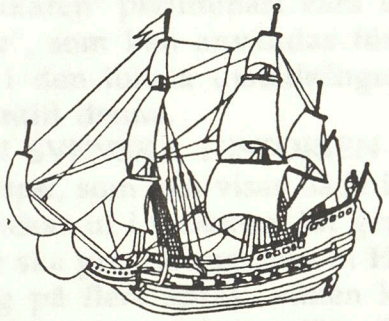
DEN SVENSKA HISTORIEN skildras i två delar, se bilagorna 1 och 2.

Den första delen, på Statens historiska museum, inleds med "upptäckten" av forntiden och erövringen av istidslandskapet. Vi får följa hur människorna blir bofasta,

hur de skaffar föda och råvaror och hur de utvecklar hantverk. Utställningen skildrar också kvinnans ställning, förhållandet till döden och livet, värdenormer, kristnandet, relationer till omvärlden, digerdöd och kungamakt. Första delen avslutas med Stockholms blodbad 1520, kulmen på unionsstriderna och basen för den fortsatta händelseutvecklingen då Gustav Vasas nationella monarki etableras.

På Nordiska museet möts besökaren först av Gustav Vasa. Mycket av det som skapades under hans tid lever fortfarande kvar under 1990-talet: arvriket, den lutherska statskyrkan, det centraliserade styrelseskicket. Gustav Vasa utgör därför en lämplig upptakt till den andra delen av utställningen. Vid sidan av vasasönernas renässanslyx och maktkamp, skildras hur det svenska Östersjöväldet grundläggs genom förvärvet av Estland, den katastrofala Älvsborgs lösen och uppbyggnaden av den svenska statsförvaltningen på 1600-talet. Det gloriösa kriget ställs mot krigets fasor och elände. Införlivandet av de gamla danska landskapen och Karl XII:s död i Fredrikshald är dramatiska händelser som uppmärksammas liksom "revolutionerna" 1789, 1792 och 1809, och förlusten av Finland.

Även näringspolitik, vetenskap och reformer behandlas och besökaren får en inblick i Sveriges industrialisering, folkrörelsernas uppkomst och kampen för demokrati och parlamentarism. Via beredskapstiden, efterkrigstidens välfärdssamhälle och vårt högteknologiska samhälle ställs vi inför framtidsfrågorna. Här formuleras den tidigare i utställningen återkommande frågan på ett nytt sätt: inte *"Vad hade hänt?"* utan *"Vad kommer att hända?"*. Grundtanken är att det beror på oss själva, på alla oss som bor i denna värld. Ingenting utvecklas av sig självt utan att vi människor kan påverka det. Om vår jord skall bestå och bli ett gott ställe att leva på beror på vad vi själva gör. Det är det viktigaste som vi kan lära av historien.



VI. "RIKSLIKAREN"

Länsmuseernas medverkan i DEN SVENSKA HISTORIEN gör projektet landsomfattande.

Ett projekt av den här storleksordningen kräver en mer omfattande samordning och planering än vad museerna haft möjlighet att arbeta med, både avseende arbetet på museerna och i kontakterna med samarbetsparter utanför museerna. Det kan bli ett exempel på hur kontakterna med institutioner och organisationer på central och regional nivå kan utvecklas och knytas samman.

Projektet kommer också att omfatta yrkeskategorier på museerna som annars inte ofta har tillfälle att samarbeta. Stora förutsättningar finns att i det konkreta arbetet diskutera och utveckla utställningstekniker. Samlingen kring ett gemensamt ämne kan också bli ett prov på bärigheten i museernas samlingar.

"Rikslikaren" är arbetsnamnet på en del av utställningen som görs i många exemplar och visas samtidigt runt om i landet. Den ska skildra "rikshistorien" och fungera både som kontrast till den regionala historien, där en lokal motbild kan visa det särpräglade, och som bas för det egna länets historiska utropstecken och deras plats i rikshistorien.

Utställningen, som bör vara högst 50 kvm och tredimensionell, ska liksom huvudutställningen vara kronologiskt uppbyggd och ge återkommande information om politiska, ekonomiska och sociala förhållanden. Den är tänkt att innehålla bl a *kartor* (hur såg Sverige ut vid olika tidpunkter?), en *kronologisk skala* med viktiga personer och händelser, *befolkningstal, medelkroppslängd, mynt*. En strävan är att utforma utställningen så att länsmuseerna kan välja om de vill använda den som introduktion eller göra den till en integrerad del av respektive regional utställning. Enligt det förslag som utarbetats tillsammans med länsmuseernas arbetgrupp föreslås "rikslikaren" preliminärt vara utformad som en serie "portaler", som kan användas för att introducera olika avsnitt i den lokala utställningen, eller placeras tillsammans intill denna.

Till DEN SVENSKA HISTORIEN planeras ett gemensamt *bildspel*, som kan visas både i stort format och som video skickas ut i skolorna. En *gemensam affisch* i flera storlekar ska produceras, liksom Historiska nyheter och en *katalog* på flera språk, vilken kan kompletteras med ett häfte om respektive län. Så långt möjligt kommer också museernas årsböcker att behandla DEN SVENSKA HISTORIEN. Vidare utarbetas en "Eriksgata" både i skrift och i fält, med hänvisningar till personer och till viktiga miljöer och minnesmärken. Souvenirer av många slag tages fram. Souvenirer från skilda landsändar kan tillsammans med historisk bakgrund bilda en mosaik över vår historia.

Stor vikt läggs vid samarbete med massmedia och med bildningsförbund. Genom att kontakter tas på central och regional nivå samtidigt skapar vi större möjligheter att vinna gehör.

VII. ORGANISATION

Det är viktigt att projektet DEN SVENSKA HISTORIEN får genomslagskraft i hela landet. Förutsättningarna för detta är goda och stort intresse för att delta har visats från många håll. Vid sidan av det löpande arbetet med den centrala utställningen på Statens historiska museum och Nordiska museet har ett samarbete startat på flera olika nivåer och med olika medverkande, både länsmuseer och representanter för statliga museer, fackhistoriker, massmedia, skola, folkbildning, bokförlag m fl.

1. *Ledningsgrupp*

Projektets ledningsgrupp har under den inledande etappen bestått av: Sten Rentzhog och Berit Rönnstedt, Nordiska museet, Ulf-Erik Hagberg och Inga Lundström, Statens historiska museum och Christer Öhman, Institutionen för lärarutbildning, Uppsala universitet.

Björn Ed har medverkat som gemensam formgivare. För skisserna i projektbeskrivningen avseende Nordiska museet svarar Gert Wibe.

Ledningsgruppen har det samordnande ansvaret för projektet, vilket omfattar 4 huvuddelar:

a. Utställningarna på Nordiska museet resp Statens historiska museum

SHM och NM ansvarar för produktion av respektive utställning – DEN SVENSKA HISTORIEN del I resp del II – utifrån överenskomna gemensamma riktlinjer och med särskild hänsyn till övergången kring 1520, där utställningarna "hakar i" varandra. De återkommande basstationerna med jämförbara uppgifter bildar kronologisk ryggrad.

b. "Rikslikaren" och länsmuseikontakter

"Rikslikaren" som ska ingå i de lokala utställningarna produceras i samråd med medverkande länsmuseer. Huvudansvaret för "rikslikaren" föreslås ligga på NM.

c. Trycksaks- och souvenirproduktion

Projektets produktion av trycksaker och souvenirer leds av en redaktion med representanter från de medverkande museerna. Huvudansvaret för trycksaksproduktionen föreslås ligga på SHM.

d. Information/marknadsföring

Informationen och marknadsföringen, liksom kontakterna med massmedia, skola och bildningsförbund, drivs av de båda museerna gemensamt.

2. *Referensgrupp – statliga museer m fl*

Referensgruppen med företrädare för de statliga museerna är en viktig part i projektarbetet. Vid de möten som ägt rum med representanter för de historiska museerna, har tydligt framgått vilken oerhörd källa till upplevelse och kunskap museerna tillsammans utgör. Utifrån det samlade specialistkunnandet och de rika samlingarna kan en makalös utställning skapas.

I idédiskussionerna kring utställningssynopset har följande personer engagerat sig: Bengt Holmquist, Lars O Lagerqvist, Arne Losman, Leif Thörnqvist, Görel Cavalli-Björkman, Sibylla Haasum, Agneta Lundström, Ann-Sofi Topelius och Lars-Åke Kvarning.

De konkreta samarbetsformerna inom projektet kan variera alltifrån programsamarbete eller utlån av föremål till aktiv medverkan i olika delar av såväl trycksaker som utställnings- eller bildspelsproduktion. Följande museer samverkar hittills i projektet: Statens Försvarshistoriska Museer (Armémuseum, Flygmuseet och Marinmuseum); Kungl Myntkabinettet, Nationalmuseum, Skokloster slott, Statens Sjöhistoriska museum och Vasamuseet.

Ledningsgruppen håller regelbundet möte med referensgruppen. Kontakter upprätthålls också med riksantikvarieämbetet, eftersom en målsättning är att i utställningen påminna om viktiga miljöer och kulturhistoriska minnesmärken som spelat en roll i det historiska händelseförloppet.

Andra samarbetsparter, som ännu inte aktivt medverkat, men som under hand har anmält sin avsikt att delta, är bl a riksarkivet, Riksförbundet för hembygdsvård, och Arbetets museum.

3. *Referensgrupp – länsmuseerna*

Med länsmuseerna diskuteras projektet DEN SVENSKA HISTORIEN som helhet, och särskilt samarbetet kring den gemensamma utställningen, "rikslikaren", som utarbetas i samråd. Återkommande seminarier, både om projektets innehåll och om utställningteknik planeras för dem som kommer att arbeta regionalt inom projektet.

Så gott som samtliga länsmuseer är intresserade av att delta i projektet. Två kommittéer är utsedda att representera länsmuseerna under förberedelsetiden. Agne Furingsten, Värmlands museum, Stig Rydh, Upplandsmuseet och Anita Liepe, Dalarnas museum svarar för planeringen av "rikslikaren", och Erik Wegreaus, Älvsborgs läns museum, Disa Åberg, Norrbottens museum, Bengt-Arne Person, Hallands läns museer, och Hans Manneby, Bohusläns museum svarar för frågor rörande information och övergripande projektledning.

4. *Historikerkontakter*

Ledningsgruppen strävar efter att fånga in synpunkter och förslag från bl a professionella historiker. Det sker dels genom enskilda kontakter, dels i större sammanhang. Som exempel kan följande nämnas:

I mars 1990 arrangerades ett symposium om projektet DEN SVENSKA HISTORIEN på Historiska museet. Historiker både från Sverige och Finland, språkvetare, journalister och museirepresentanter deltog.

Värdefulla impulser inhämtades och kontakter knöts också då Ulf-Erik Hagberg och Sten Rentzhog i september 1990 deltog i Nobelsymposiet "Conceptions of National History" på Hässelby slott. I symposiet, som arrangerades under professor Erik Lönnroths ledning, deltog ledande historiker från hela världen.

I december 1990 inbjöds projektets ledningsgrupp till ett forskarseminarium på Historiska institutionen i Uppsala.

En målsättning är att en serie seminarier ska hållas under det fortsatta projektarbetet. Genom Christer Öhman finns universitetsinstitutionerna företrädda i ledningsgruppen.

VIII. GENOMFÖRANDE

Projektet förutsätter särskilda ekonomiska insatser, dels från staten, dels från sponsorer och andra finansiärer. Statliga bidrag behövs för produktionen av den centrala utställningen vid Historiska museet och Nordiska museet samt för "rikslikaren". Trycksaker och kringmaterial beräknas vara självfinansierande, och delvis produceras genom samverkan med bokförlag och massmedia.

Bilaga 1

UTSTÄLLNINGEN

DEL 1 – PÅ STATENS HISTORISKA MUSEUM – fram till 1520

1. När fick Sverige en forntid?

Naturvetarna är först med att upptäcka förhistorien. Det sker under 1700-talet.

Vattenminskningsteorin. Jättebensdebatten och fossilforskningen. Torsviggen människogjord stenyxa.

Varje generation har sin forntid.

2. Människan erövrar istidslandskapet - det tog lång tid.

Varifrån kom människan och varför kom hon? Renens och sälens betydelse. Var togs landet först i besittning?

3. Jägare och bönder.

Stenålder: en lång period, ca 8000 år eller 70 % av människans tid i Sverige, från ishavsmältningen fram till idag.

Genom tidiga gravar, t ex Skateholm, belyses hur människan blir jagmedveten. I många av de föremål människan producerar förnimmer vi en relation till det mytiska, något som också kommer till uttryck vid anskaffandet av föda.

Stora variationer i sättet att livnära sig. Bofasthet. Det äldsta jordbruket. Megalitgravar som uttryck för en ideologi. Trattbägarnas bärare.

Gropkeramiken - svinaherdar och sälfångare. Alvastra pålbyggnad. Fångstmagi.

Stridsyxans bärare. Samband med snörkeramisk kultur och klockbägarkultur i Europa och enkeltgravkulturen i Danmark. Koppar som värdemätare. Flintgravar och flintindustri. Förändringar i gravskick. Det kollektiva har ersatts med enskildhet i gravläggningen.

Den indoeuropeiska frågan och språket.

Regionala skillnader i gravskick som uttryck för olika folkgrupper: i hällkistor, enmansgravar och norrländska fångstboplatser.

I stenålderns slutskede ny teknologi: flintskäror, jordbruksexpansion, också till Norrland, Europa rycker närmare. De första guld-, koppar- och bronsföremålen.

Bronsålder: tidens hövdingasamhälle, baserat på jordbruk (årder), manifesterar sin makt i gravar, hällristningar och offerfynd. Parallellt härmed fortlever fångstkulturen i Norrland med asbestkeramik och hällristningar samt kontakter österut.

Ändringar i gravskick vid bronsålderns mitt signalerar ett skifte som tar sig uttryck i kremering, stora gravfält, barocka former i tutuli, halsringar o l.

4. *Föda*

Insamling: jakt, fiske, insamling av rötter, nötter och vilda växter samt bärgning av säd m m. Tillvaratagande av det husdjuren ger i form av mjölk- och köttprodukter.

Tillagning: stekning, kokning samt framställning av jästa drycker.

Centralt i denna del ligger eldstaden som centrum inte bara för matlagningen utan också för familjens sociala liv.

Konservering och förvaring: torkning, rökning, surning, rakning etc.

Förvaring i svepta och flätade kärl, träkärl, påsar av bläror, magsäckar o l samt kärl av keramik.

5. *Råvaran och hantverket*

Stenålder: flint- och stenindustrins råvaror; de vanligaste flintslagen och bergarterna, naturliga förekomster. Flint- och stensmidesteknik; olika ämnen och teknik för olika slags föremål och ändamål. Ben-, tand- och hornhantverk; olika bendelar, benslag och djurarter; spjälknings-, slipnings-, orneringsteknik; mejslar, prylar, nålar, fiskekrokar, spetsar, smycken etc.

Hantverket som process bestående av många olika slags moment kan lämpligen belysas i en systematisk beskrivning av hur man tillverkar en flinteggad benspets. Keramikhantverk; olika slags leror; tillverkningsprocessen, uppbyggnadsteknik, dekorering, bränning; kärl för olika ändamål. Trähantverk kan belysas med exempel från Alvastra pålbyggnad. Också bärnstenshantverk beskrivs.

Bronsålder: koppar-, brons- och guldhantverk. Olika slags legeringar. Gjutningstekniker, drivning, punsning; omgjutning. Textilhantverk; Gerumsmanteln.

6. *Människan och makterna - kampen för tillvaron*

Avsikten med temat är att försöka tolka människans relation till det mytiska och visa varierande uttrycksformer härför. Det rör sig om offer, riter och ceremonier. Hallonflickan ställs ut – människooffer? Fröslundasköldarna. Från megalitgravarna hämtas exempel på matoffer och krossade kärl som spår efter rituella måltider. Vattenoffer av flintredsskap under neolitikum och offer av bronsföremål under bronsåldern blir andra inslag. Också hällristningarnas scener av ceremonier och riter finns här.

7. *Metallen spränger ramarna*

Den inhemska järnutvinningen gör järnet till en ekonomisk, politisk och social maktfaktor.

8. *Död och liv*

Man brukar säga att beviset på att människan blir jagmedveten är att hon begraver sina döda. Först när man blir medveten om döden kan man också bli medveten om livet. För oss arkeologer innebär det att början till mänsklighetens liv ligger i döden och gravarna.

Gravfynd och gravkonstruktioner från olika tider samt figurer och texter på bildstenar, runstenar och gravstenar utgör utgångspunkten för detta tema. Innehållet redovisas i "nekrologer" som ger information om individen och gravfärden samt redovisar tid, plats, status och liknande och tar upp eventuell anknytning till tradition osv.

I alla tider, förmodligen också under förhistorisk tid, har man lagt etisk–moraliska aspekter på död. Bättre och sämre död s a s. Indikationer på detta finner vi såväl i den nordiska mytologin som i bibeln. Den hedniske krigarens död i strid ledde till Valhall medan död i sotsäng ledde till Hel. Med kristendomen får vi motsatsparet himmel och helvete. Självspillingen lades i ovigd jord utanför kyrkogårdsmuren. Död i spetälska under medeltiden hade något av ett gudsstraff över sig, var moraliskt belastat precis som aids idag.

9. *Romare, germaner och nordmän*

(Jämför andra fysiska och andliga gränser t ex Berlinmuren).

Vad hände i Sverige under de femhundra år som ligger mellan Caesars galliska krig och Odovakars fall? Vilka var romarna? Vilka var germanerna? Vilka bodde inom det nuvarande Sverige?

Romarnas expansionspolitik och förhållandet till germanerna. Litterära källor, t ex Tacitus där svearnas namn för första gången nämns.

Romersk import i Sverige (i Norden) – kontaktpunkter – Öland och Gotland. Hövdingar och krigare i det arkeologiska materialet?

Sker det ändringar i samhället under loppet av romersk tid – tidig folkvandringstid? Ändringar på ytan och/eller mera djupgående; bygdeborgar, boplatser, gravfält och gravar, offer- och skattfynd, lösfynd; tekniska innovationer i jordbruket, järnutvinning, vapensmide, dekor, skriftspråk (runor), mått och vikt, lag och rätt, religion.

Varför absorberades vissa kunskaper inte av invånarna i "Thule": det latinska alfabetet och språket, kristendomen, konst, ingenjörs- och byggnadskonst, drejskivan, plogen, seglet?

10. *Lekande lätt och blodigt allvar*

Temat illustrerar en förbindelselinje spel – idrott – krig. Gemensamma element för dessa begrepp är spelregler, tävling, spänning och slump. Spelet kan vara blodigt allvar och kriget kan behandlas som spel (jfr t ex behandlingen i TV av kriget i Persiska viken). Tävling, kamp och slag: tävling står för spel, kamp för idrott och slag för krig. Det handlar om en eskalering av begreppen samtidigt som de vart och ett i sin kategori står för samma sak, nämligen vinnare och förlorare.

11. *Vägen från stam mot stat*

12. *Sagornas hjältar*

Detta tema behandlar framför allt järnålderssamhällets värdenormer.

13. *Skeppets kultur*

Temat behandlar utvecklingen från roddbåt till segelförande skepp. Kunskapen om skeppets möjligheter gjorde vikingarna till överlägsna sjömän och navigatörer. Genom runstensinskrifter bl a kan vi följa deras vägar.

14. *Den starka kvinnan*

De norröna kvinnonamnen antyder att man hos kvinnor uppskattade ungefär samma egenskaper som hos männen, mod och styrka. Också kvinnor lät resa runstenar, var till och med runristare. Vissa kvinnor har kunnat läsa och skriva.

Den friborna kvinnans ställning gentemot mannen under vikingatid måste betraktas som stark. Hon hade egendomsrätt till det hon förde med i boet vid giftermålet samt till mannens morgongåva. Hon disponerade själv över det arv hon fick från sin egen ätt. Hon

kunde till och med kräva äktenskapsförord (enskilt ägande) från mannen. Hon kunde lätt skilja sig. Hon kunde utan vidare ta sin förmögenhet och gå ifrån mannen, och ändå alltid lita på att hennes egen ätt skulle stödja henne.

En kvinna kunde också förestå den offentliga kulten. Från sagorna känner vi henne då som gydja. Mäktiga genom sitt utövande av magi är också völvorna som verkade inom hemmet.

Som framgår av de isländska sagorna var de första läkekunniga kvinnor. Både i rollen som läkekunnig och seidkvinna var kvinnan högt respekterad. Med kristendomens införande förändras hennes ställning. Men kunskaperna upprätthölls och fördes vidare i hemlighet.

Det hon under vikingatid respekterades för, magi och läkekonst, blir nu anledning till förföljelse. Kvinnan, och med henne de hedniska riterna och värdefulla medicinska kunskaper, faller offer för häxprocesser.

Vågar vi påstå att kvinnans starkare ställning i Norden har historiska rötter? Vågar vi påstå att vi igen befinner oss i en brytningstid som kan innebära att kvinnans ställning kommer att försvagas? Många samhällsdebattörer har fäst uppmärksamheten på konsekvenserna vid en EG-anslutning i detta avseende.

15 A. *Sverige blir kristet*

Runstenar med kors och inskrifter som vittnar om kristen tro. Olof Skötkonung sannolikt Sveriges förste kristne kung. Hamburg–Bremens och Englands missionärer kämpar om det svenska missionsfältet. Även mission från den bysantinska kyrkan kan spåras. De första biskopssätena upprättas.

Kyrkans betydelse för riksenandet. Helgonkungen Erik. Kyrkans organisation och sockenbildningen som uppmärksammas som ett exempel på hur medeltida organisation lever kvar ända in i vår tid.

15 B. *Kyrka och samhälle*

Kyrkans betydelse för riksenandet – kyrka och kungamakt.

Missionens genomslagskraft i samhällets skilda sociala skikt. Kyrkans sociala uppgifter – fattig- och sjukvård – hospital och helgeandshus. Undervisningen, klosterväsendet.

Medeltidens ansikte

I vår medeltida bildkonst finns ett stort antal utomordentligt expressiva människoskildringar.

Senmedeltida altarskåp, främst de från Antwerpen och Bryssel, rymmer ett antal mycket figurrika scener, dramatiserade som praktfulla teatertablåer. De åskådliggör med all till buds stående rekvisita och på ett ytterst dramatiskt och handgripligt sätt episoder ur Kristi passions- och barndomshistoria. De hade naturligtvis i första hand en andligt didaktisk funktion, men genom

att man aldrig eftersträvade antikvarisk autenticitet utan förlade de händelser man ville skildra till samtiden, utgör de också kulturhistoriska dokument av oskattbart värde.

Utifrån ett av dessa skåp, t ex det från Jonsberg i Östergötland, sammanställes ett fylligt bildspel, som visas i direkt anslutning till skåpet och på ett sådant sätt att det själv aktivt medverkar. Genom en integrerad belysningspanel bringas de scener och detaljer som aktualiseras i bildspelet att träda fram i själva skåpet. Tekniken är redan utvecklad och har i kontinentala museer använts under hela 80-talet.

Dop och dopfunt

Det kristna dopets symbolvärde för medeltidens människor kan knappast överskattas och uppfattades som en direkt frälsningsförutsättning.

Förutom dopets liturgi och bildspråk skall funtens rent tekniska förutsättningar och tillkomstprocess åskådliggöras genom en stenhuggarhytta där man kan följa arbetet fram till den helt färdighuggna och bemålade slutprodukten.

Bilden av Gud

I fokus för intresset här står Treenighetsbegreppet. Dess bildmässiga förutsättningar står i relation till kyrkliga dogmer, som växlade från område till område och från tid till annan. Ibland tillät man sig framställa Gud Fader som en vithårig gammal gubbe, medan man i andra kulturer och under vissa perioder ansåg att Gudsbegreppet var helt oåtkomligt för vårt skröpliga intellekt och föredrog symboliska omskrivningar. Här kan bildkonsten lämna många intressanta exempel.

Förutom gudsbegreppets tre gestalter kom Maria att spela en alltmer betydelsefull roll i den medeltida föreställningsvärlden.

Kyrkobyggnaden

Modeller av en stavkyrka, en romansk absidkyrka och en gotisk salkyrka i relation till samtida kontinentala och engelska prototyper, valda så att de klart visar både vårt beroende och vår nordiska egenart.

16. Eriksgatan

Eriksgata (namnet har tolkats "allhärskarens väg" alternativt "vägen genom allt riket") är namnet på den färd en nyvald kung enligt de svenska medeltidslagarna skulle göra från Uppland genom rikets främsta landskap för att få sitt val bekräftat.

Eriksgatan var ett viktigt led i kungatillsättningen i den av olika landskap sammansatta svenska förbundsstaten.

Vad gjorde den medeltide kungen på sin eriksgata och vad gör dagens kung på sin?

I valkungadömet var kungamakten statskonstituerande. Den medeltida eriksgatan är en bekräftelse på detta. Genom den befäster den nyvalde kungen sin ställning. Han hade reell makt. I vårt arvkungarike är eriksgatan snarare något genom vilket den rådande institutionen bekräftas. Ännu skönjbara delar av eriksgatan kommer att markeras ute i terrängen. Utflyktsmål.

17. *Folkungarna*

Folkungarnas historia behandlas. Ätten regerade i Sverige i fem generationer. Flera av dess medlemmar fick gripande levnadsöden.

Flera företeelser från denna tid har fått avgörande betydelse för Nordens historia: korstågen och erövringen av Finland, de stående skatternas införande samt det världsliga frälsets uppkomst. Genom dessa händelser skapades det svenska riket sådant det tedde sig ända fram till 1800-talets början och grundlades den sociala struktur som ägde bestånd ungefär för lika länge.

Kyrkans ställning konsolideras ytterligare under denna tid. Sverige blir en del av det högmedeltida Europa. Både det världsliga och andliga frälsets roll stärks. I detta tema speglas också det medeltida samhället genom landskapslagarna.

18. *Den heliga Birgitta*

Den person vid Magnus Erikssons hov som bäst behållit sin lyskraft genom århundradena är hans hovmästarinna Birgitta Birgersdotter. Hon förenar i en person aristokratins och kyrkans makt. Hon dog i Rom 1373. Birgitta är Sveriges enda officiellt erkända helgon.

19. *Digerdöden*

Digerdöden som av samtiden benämndes stora döden utbröt 1349. Dess inverkningar på samhällsstrukturen behandlas. Betydelsen ligger inte "bara" i befolkningsdecimeringen. Hur såg Sverige ut före och efter digerdöden? Hur påverkade den människornas livssyn?

20. *Idén om Nordens enhet*

Med en union mellan de nordiska länderna ville drottning Margareta skapa en tung makt i Nordeuropa som skulle kunna hävda sig gentemot de övriga europeiska staterna. Problematiken kring själva unionsmötet i Kalmar 1397 tas upp. Albrekt av Mecklenburg, drottning Margareta och Erik av Pommern presenteras. Sveriges politiska historia under Kalmarunionens tid är komplicerad. Det uppror som under Engelbrekt Engelbrektssons ledning utbröt 1434, och som ledde till att unionen sprack, behandlas.

21. *Slaget på Brunkeberg*

Nästa brytpunkt utgörs av slaget på Brunkeberg 1471. Då besegrade Sturarnas styrkor den här med vilken Kristian I belägrade Stockholm. Därmed lades grunden för det riksföreståndarstyre som skulle råda i Sverige i princip fram till Kristian II:s seger 1520 och Stockholms blodbad. Slaget kan emellertid inte uppfattas som en nationell uppgörelse mellan danskt och svenskt. Tillsammans med kung Kristian kämpade åtskilliga av de främsta inom den svenska adeln och ett uppländskt bondeuppbåd. I den koalition som Sten Sture ledde befann sig tillsammans med dalaallmogen och Stockholms borgerskap också flera representanter för Axelssönernas krets, mäktiga stormän med gods både i Sverige och Danmark.

Slaget på Brunkeberg är väl känt, både beträffande händelseförlopp och miljö, och det lämpar sig väl för skapandet av ett bildspel där unionstidens politiska motsättningar kan skildras. Besökaren får också en presentation av hur Stockholm och dess närmaste omgivningar tedde sig under senmedeltiden. Striderna utkämpades på platser som varje åskådare känner till nuvarande Hötorget, Klara kyrka, Sergelgatan, Sergels torg – och anknytningen mellan då och nu kan därmed göras mycket stark.

22. *Stockholms blodbad*

Stockholm är platsen för det beryktade blodbadet i november 1520. Det utgör unionsstridernas tragiska kulmen men är också basen för den fortsatta händelseutvecklingen som leder fram till etablerandet av Gustav Vasas nationella monarki samt till reformationen och kyrkoreduktionen och som en följd därav en nedbrytning av den katolska kyrkan, och den andliga kultur som bars upp av den.

Övergången mellan Statens historiska museums och Nordiska museets delar av DEN SVENSKA HISTORIEN går här.

23. *Sidoutställningar: ideologier i historiemåleri*

Utställningen är tänkt att bli en kombination av konstutställning och arkeologisk utställning. Syftet är att avtäcka funktionen bakom historiemåleriet, d v s framställningen av historiska händelser, myter och personer i tjänst hos en viss makt eller ideologi.

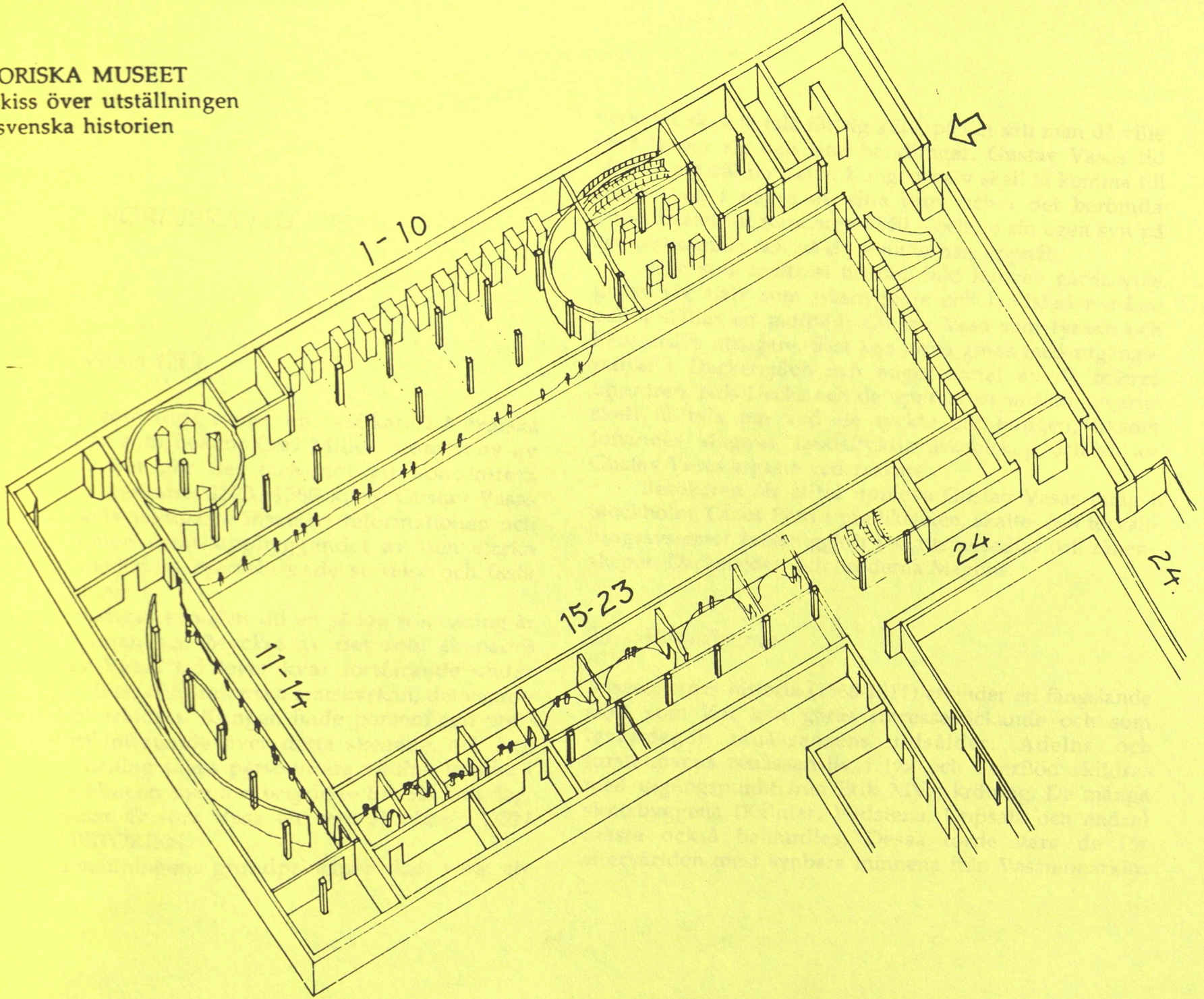
Vissa arkeologiska föremål har fått en särskild symbolverkan och blivit till nationalreliker: svärdet, sköldar, hjälmen, hornen, runstenenen, drakslingan. Några av dessa har med tiden ändrat symbolvärde, andra har förvanskats (hjälmen och hornen hos vikingarna). De har delvis också utanför Sverige fått stå för det nordiska eller det svenska.

Kopplingen mellan konsten (målningarna) och arkeologin (artefakterna, relikerna) skall ske på ett sätt som binder ihop det estetiska (målningarna) och det sociala (artefakterna), något man ofta misslyckas med i

kulturhistoriska utställningar som rakt igenom blir estetiska. Föremål ur målningarna skall plockas ut och gestaltas tredimensionellt i monter eller fristående, i varje fall scenografiskt arrangerat. Innehållsmässigt skall framställningen kommentera målningen. Det kan handla om att förtydliga budskapet i målningen eller komplettera det. Det kan också handla om att tillspetsa eller till och med motsäga budskapet, kanske i ett fall där det är starkt idealiserat.

För att förankra utställningens tema hos besökaren föreslås att som enstaka målningar ta in exempel från nutid (kanske utländska) som kan visa att historiemåleri fortfarande finns och fortfarande är starkt politiskt färgat. Tankar av denna typ vore det intressant att experimentera med i en liten del av utställningen.

HISTORISKA MUSEET
Planskiss över utställningen
Den svenska historien



Bilaga 2

DEL 2 – PÅ NORDISKA MUSEET 1520 –

24. Gustav Vasas tid

Det blickfång som först möter en besökare i Nordiska museets hall är som bekant Carl Milles' stora staty av Gustav Vasa. Det gör det tacksamt att koncentrera skildringen av perioden 1523 -1560 kring Gustav Vasas person och hans viktigaste insatser: reformationen och kyrkoreduktionen samt uppbyggandet av den starka statsmakten med dess centraliserade styrelse och fasta finansförvaltning.

Men de viktigaste skälen till en sådan fokusering är givetvis av annan art. Mycket av det som skapades under Gustav Vasas tid lever kvar fortfarande under 1990-talet: arvriket, den lutherska statskyrkan, det centraliserade styrelseskicket. Kungen hade personligen otvivelaktigt stort inflytande över detta skeende, och han kan i någon mening sägas personifiera viktiga trender i samhällsutvecklingen som har betydelse för oss än i dag. Därför förtjänar Gustav Vasa en central plats i DEN SVENSKA HISTORIEN.

En av utställningens grundprinciper skall vara, att varje tid skall få tala för sig själv, på det sätt man då ville berätta om sig och sina handlingar. Gustav Vasas tid lämpar sig väl för detta. Kungen själv skall få komma till tals – t ex i några av sina brev och i det berömda avskedstalet till ständerna 1560 – och ge sin egen syn på sin verksamhet och på de resultat han uppnått.

Men som kontrast till den bild kungen gärna ville ge av sig själv som riksbyggare och landsfader måste också ställas en motbild: Gustav Vasa som tyrann och hänsynslös utsugare. Bäst kan detta göras med utgångspunkt i Dackefejden och något annat av de många upproren. Nils Dacke och de upproriska smålänningarna skall få tala om vad de tyckte om kungen, liksom Johannes Magnus, landsflyktig ärkebiskop och en av Gustav Vasas argaste vedersakare.

Besökaren får alltså uppleva Gustav Vasas intåg i Stockholm, Olaus Petri i predikstolen, skatte- och förvaltningssystemet åskådliggjort i skattepersedlar och räkenskaper, Dackefejden och bröderna Magnus.

25. Vasasönerna

Vasasönernas historia (1560-1611) erbjuder ett fängslande stoff som lätt kan göras intresseväckande och som levandegör renässansens tidsålder. Adelns och furstehovens renässansliv i lyx och överflöd skildras med utgångspunkt från Erik XIV:s kröning. De många slottsbyggena (Kalmar, Vadstena, Uppsala och andra) måste också behandlas. Dessa torde vara de för eftervärlden mest synbara minnena från Vasamonarkins

dagar, och det ges därmed ett tillfälle att knyta det förgångna till något som många känner igen. Den fysiska ramen för berättelsen blir därför en slottsinteriör. Avsikten är givetvis också – liksom varje gång när anknytningar görs till byggnader och andra historiska minnesmärken ute i landet – att åskådarna skall stimuleras att göra ett besök på själva platsen.

Avsnittets andra tema blir den maktkamp som fördes, dels mellan kungahuset och högadeln, dels mellan Gustav Vasas söner. Där finns ett maktspel, som i sin spektakulära dramatik inte på något vis står våra dagars TV-serier efter: 1500-talets Maktkamp på Falcon Crest eller Dallas, om jämförelsen tillåtes. Hertig Johans fängelsetid, Sturemorden, Erik XIV:s död (blev han förgiftad eller inte?) och Linköpings blodbad är betydelsefulla vändpunkter i denna utveckling. Föremål med nära anknytning till dessa händelser finns bevarade i museernas samlingar.

En fördel med just detta avsnitt är att flera individuella och mycket fascinerande kvinnoöden kan lyftas fram: Katarina Jagellonica, Karin Månsdotter samt Kristina Sture, dotter till Svante Sture, syster till Nils och Erik Sture (alla dödade i Sturemorden) och gift med Gustav Banér (avrättad i Linköping). Kristina Stures dotter Sigrid Banér har berättat om de dödsdömda rådsherrarnas sista dagar, och detta ger en möjlighet att visa hur maktspelet tedde sig också ur ett kvinnoperspektiv.

I anslutning till detta avsnitt skildras ett nu aktuellt ämne, det svenska Östersjöväldets grundläggning genom förvärvet av Estland.

26. *Samhället omdanas*

Vasasönernas tid avslutas med det olyckliga Kalmarkriget och förlusten av Älvsborgs fästning, således åter i en situation av kris i det svenska riket. Den andra Älvsborgs lösen var en katastrof som vi har svårt att föreställa oss, men som ska markeras som en av de stora vändpunkterna i utställningen. Här åskådliggörs också rikets öst–västliga utsträckning från Älvsborg till Viborg i stället för nutidens Haparanda och Ystad.

Därefter får åskådaren möta det fredliga uppbyggnadsarbete som inleds under ledning av Gustav II Adolf och Axel Oxenstierna: stadsgrundningar, ny administrativ indelning av riket, uppbyggnad av ämbetsverk, skolor och universitet och mycket annat. Temat från Gustav Vasas tid tas upp igen; vad det här är fråga om är ytterligare ett led i skapandet av det moderna Sverige och alltså något som angår varje svensk. Kyrkobokföringen, landshövdingar, hovrätter; i princip hela den svenska statsförvaltningen söker sitt ursprung i 1600-talets första hälft. Detta måste utställningen visa besökaren.

Betydelsefull för framtiden blev också den satsning på järnhantering och bergsbruk som initierades. Vallooninvandringen bör uppmärksammas. En miljö från Falu koppargruva har här också sin plats. Att den svenska vapenindustrin grundläggs under denna tid är en nutidsanknytning som kan göras. I Finspång och andra av Louis De Geers bruk tillverkades vid denna tid de bästa kanonerna i världen. Sverige dominerade kanon-

tillverkningen i världen från 1600-talet till 1800-talets mitt.

Stadsbyggande och gruvmiljö är givna teman för avsnittet.

27. *Trettioåriga kriget*

Flertalet krig måste väljas bort. I stället lyfter vi fram trettioåriga kriget, och skildrar det ur två perspektiv. Det ena är Gustaf Adolfs, Axel Oxenstiernas och det officiella Sveriges förvarskrig – trettioåriga kriget med krigstukt, offervilja och gudsfruktan som motvärn mot katolicismen. Representanter för Statens Försvarshistoriska museer och Armémuseum medverkar i planeringsarbetet, och de föremål som behövs för att illustrera kriget kan inlånas därifrån.

Som en motbild visas både ett fiendens perspektiv och folkets historia med krigets fasor och elände – och hur krigspolitiken påverkade bondebefolkningen i hemlandet. Historikern Jan Lindegren har gjort en uppmärksammad och i detta sammanhang mycket användbar undersökning av utskrivningarna och deras effekter i Bygdeå socken i Västerbotten. Med hjälp av hans material kan en mängd individuella levnadsöden tas fram, både bönder, bondhustrur, bondsöner och drängar. Det går att med stor åskådlighet beskriva hur folk fick slita – framför allt de hemmavarande knekthustrurna – för att klara de påfrestningar, som utskrivningarna innebar. Under en tjugoårsperiod togs så mycket som en fjärdedel av socknens vuxna manliga befolkning ut till knekt och försvann till Polen eller Tyskland. Eftersom Lindegren har följt knektarnas öden efter utskrivningen går det också att – med namngivna, enskilda individer – visa hur det gick för dem som blev tvungna att fara ut i kriget.

Ramen för utställningen blir den segrande Gustav II Adolf (jfr det rika materialet från 1932 års utställning), krigsscener från Tyskland och en interiör från Västerbotten.

28. *Stormakten Sverige*

Efter det trettioåriga krigets slut byts perspektivet. Epoken är den svenska adelns storhetstid. Därför behandlas nu det allra översta skiktet i samhället, högadelns liv på de stora slotten (Skokloster, Läckö, Tidö, Carl Gustav Wrangel, Magnus Gabriel De la Gardie).

Drottning Kristina är en tacksam gestalt att behandla. Mycket med anknytning till henne finns bevarat. Här kan också den europeiska kulturen i Sverige tas upp. Krigsbyten och plundringen av Prag bör också tas med.

29. *Tåget över Bält*

Vi koncentrerar upplevelsen av de danska och norska landskapens införlivande till 1658. Tåget över Bält är en av de krigiska episoder som måste behandlas. Det ledde fram till att Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän

övergick till Sverige, och det tillhör därmed den kategori av historiska händelser som har fått påtagliga återverkningar ända i vår egen tid. Men vad hade hänt om isen brustit under Karl X Gustavs trupper? Hade hallänningarna då talat danska? Hade vi kunnat köpa sprit och starköl i ICA-affärerna i Malmö?

Tåget över Bält blir ämne för en upplevelsestation. En miljö byggs upp, ljud- och ljuseffekter används för att besökaren skall känna hur det verkligen var när armén mitt i natten tågade över det frusna havet – och hur nära det var att allt hade slutat i en katastrof.

30. *Riket organiseras*

Under Karl XI:s regering genomförs ett inre reformarbete som – i likhet med det under Gustav Vasas och Gustav II Adolfs tid – utgör ett betydelsefullt steg på vägen mot vårt eget svenska samhälle. Den pliktmoral som ofta förknippas med en svensk nationalkaraktär har troligen mer sina rötter i det karolinska ämbetsmanna- och överhetssamhället än i den omtalade lutherska arbetsmoralen.

Reduktionen, indelningsverket och det ständiga knektehållet hör till det som skall tas upp. Knektarna var ett karakteristiskt inslag i 1700-talets och 1800-talets Sverige, det är en uppfattning som inte minst genom historiska romaner och annan fiktion kommit att ingå i ett allmänt historiemedvetande och som utställningen kan utgå ifrån. Såväl soldattorp som regementshedar (Backamo, Axevalla, Rommehed) måste på något sätt visas i utställningen, liksom örlogsflottan och Karlskronas anläggning.

Stor mentalitetshistorisk betydelse fick det kyrkliga reformarbetet under Karl XI:s tid. Den internationellt sett stora läskunnigheten i Sverige är en följd av detta. Den av tidens skapelser som kanske har haft den största kulturella räckvidden är 1695 års psalmbok. Som en kontrast till dramatiken på isen över Bält – och det krigsbuller som kommer senare under Karl XII-avsnittet – görs en iscensättning avsedd att visa Israel Kolmodin sittande vid Hångers källa på Gotland en midsommardagsmorgon på 1690-talet, dvs den situation i vilken han enligt traditionen diktade psalmen *Den blomstertid nu kommer*. Berättelsen må vara apokryfisk, men iscensättningen ger ett tillfälle till demonstration av hur rester av 1600-talet fortfarande lever i allas vårt medvetande.

31. *Det stora nordiska kriget*

Det stora nordiska kriget innebär slutet på den svenska stormaktstiden och utgör därför en station i utställningen. Slagen vid Narva och Poltava uppmärksammas, förhållanden i Finland och de baltiska provinserna, vapen, uniformer och fanor ställs ut. Detta blir ett kort förspel till Fredrikshald. En miljö byggs upp som bakgrund till den olösta och fortfarande fascinerande frågan om vem som sköt kungen.

Här är också ett av tillfällena att ställa frågan om vad som hade blivit om inte X hade hänt. Det har

nyligen – av Jan Lindegren – hävdats att Karl XII med det norska fälttåget 1718 hade stora möjligheter att vända krigets förlopp och rentav föra det till ett segerrikt slut. Vad hade skett om kungen inte blivit skjuten? Hade det svenska östersjöväldet bevarats? Var skulle maktcentrum i östra Europa ha legat under 1700-talet och 1800-talet? Hade det ryska riket utvecklats till den supermakt vi känner från 1900-talet eller hade det splittrats i mindre enheter? Och hade Sverige då kunnat hålla sig utanför 1800- och 1900-talets världspolitiska omvälvningar?

32. *Frihetstiden*

Fredrikshald ska upplevas som en ny vändpunkt – ett sekels arbete slutar i kris, precis som vid Älvsborgs lösen. Sedan kommer en uppbyggnadsperiod igen. Frihetstiden inleds med en skildring av det nya politiska systemet. Det är här vi väljer att skildra de fyra ståndens och deras samhällsroll.

En upplevelsestation görs kring Den stora daldansen 1743, den sista stora bonderesningen i svensk historia. Föremål från skeendet – budkavlar, spikklubbor och annat – finns bevarade. Nedkämpandet av upproret skedde på nuvarande Gustav Adolfs Torg, och det blev till en formlig massaker med artilleri som gav eld rakt in i folkmassan. Faktiskt påminner händelsen om det som skedde på Den Himmelska Fridens torg i Beijing 1989.

Frihetstiden är ju framför allt en period av fredligt återuppbyggande efter de prövningar som det stora nordiska kriget innebar, och detta är motivet till att utrymmet ägnas åt näringspolitik och vetenskap. Frihetstidens näringslivspolitik visar klara beröringspunkter med 1900-talet och är tacksam att lyfta fram.

Utvecklingen skildras lättast med utgångspunkt från ett antal bemärkta personer: Polhem, Linné, Celsius, Alströmer, Berch och andra. Om dem finns åtskilligt dokumenterat, och det är lätt att hitta utställningsbara föremål. Detta gäller förstås också en institution som Ostindiska kompaniet. Den hör naturligen hemma i just detta sammanhang. Kinesiskt porslin, fartygsmodeller och målningar från Kanton kan ställas ut. Lappmarkernas odling är viktig. En bruksmiljö med stångjärnshammare och arbetare, samt en rokokointeriör får åskådliggöra 1700-talets kultur, som också bör omfatta de sista årtiondena med Bellman och Svenska akademien.

33. *Revolutionen i Sverige 1789, 1792 och 1809*

De händelser i den politiska och sociala utvecklingen som måste illustreras är statskuppen 1772, förenings- och säkerhetsakten 1789, samt kungamordet vid operamaskeraden 1792. Just den situationen lämpar sig givetvis väl för en iscensättning med illusoriska ljudeffekter. Nämnas kan, att det i Nordiska museets samlingar finns den fåtölj vari kungen enligt traditionen sattes omedelbart efter attentatet. Läderklädseln har fortfarande stora blodfläckar. Beröringspunkterna med franska revolutionen och ståndssamhällets begynnande avskaffande just revo-

lutionsåret 1789 är tacksamma för att ge ny färg åt händelseförloppet.

Därefter följer direkt de dramatiska händelserna åren 1808-1809: finska kriget, kungens avsättning och införandet av den nya regeringsformen.

Förlusten av Finland var en förfärlig katastrof, och det gäller att få åskådarna att känna hela dess vidd; den kan jämföras med om Sverige av i dag delades i höjd med Gävle.

34. *Finland och Sverige*

Som en sidoutställning skildras därför det dåligt kända förhållandet mellan finskt och svenskt före och efter 1809, med möjligheter att fundera över vad som hänt om riksklyvningen inte skett, språkligt kulturellt och politiskt.

35. *"Inom Sveriges gräns erövra Finland åter"*

Den gustavianska tiden avslutas således i en stämning av kris och hopplöshet. Under 1800-talet går det uppåt igen. "Inom Sveriges gräns erövra Finland åter" blir lösenordet, och denna uppbyggnadstanke får karakterisera nästa del av utställningen.

Här växlar perspektivet ånyo från det politiska och krigshistoriska till det sociala och ekonomiska. Landsbygden och bondebefolkningen ställs i förgrunden. Åskådaren får möta en bonde från skiftesreformernas tid och hans familj. Med hjälp av bondedagböcker som finns bevarade kan man här få in det mesta av det som var karakteristiskt för tiden: landsbygdens omvandling genom skiften, dikning, nyodling och sjösänkningar, hushållningssällskapen, folkökning som en följd av "freden, vaccinet och potäterna", proletariseringen, folkskolestadgan och mycket annat.

36. *Liberala reformer*

Övergången till nästa skede i DEN SVENSKA HISTORIEN sker genom att åskådarna får passera förbi en järnvägsinvigning i klassisk stil, det som för många har blivit kännetecknande för decennierna kring 1800-talets mitt. Under dessa år genomfördes också en lång rad betydelsfulla liberala reformer: lika arvsrätt för man och kvinna 1845, skråtvångets avskaffande 1846, myndighet för ogift kvinna 1858, ny strafflag 1864, fullständig näringsfrihet samma år. Åtminstone en del av detta måste tas upp.

Utförligast behandlas den största och i dåtiden mest omstridda av reformerna: ståndsriksdagens avskaffande 1865. En epok gick i graven, ett helt socialt system avvecklades slutgiltigt. Detta uppfattade samtiden, och detta skall också de som besöker DEN SVENSKA HISTORIEN märka.

37. *Sverige industrialiseras*

Med början omkring år 1870 industrialiseras Sverige. Den processen måste givetvis skildras i DEN SVENSKA HISTORIEN. Början sker som bekant med sågverksindustrin i södra Norrland, och som ett exempel byggs därför i utställningen upp ett sågverk som är tänkt att ligga någonstans i Sundsvallsdistriktet. Där får åskådaren en inblick i industriarbetarnas levnadsförhållanden. Till detta knyts en skildring av den första stora arbetskonflikten i vårt land (Sundsvallsstrejken 1879).

I övrigt representeras industrialiseringen av ett antal betydelsefulla uppfinningar (separator, dynamit, telefon, AGA-fyr, och annat), allt sådant som gör sig bra i en utställning. Alla dessa produkter finns i någon form fortfarande kvar och utgör således ännu ett exempel på att historien lever.

Perioden karakteriseras också av utvandringen till Nordamerika. En sida av en amerikaångare byggs upp och får utgöra en fond mot vilken föremål ställs ut.

I anslutning till sågverket åskådliggörs drastiskt de växande förmögenhetsklyftorna, med en interiör från någon lärd brukspatrons bostad samt namngivna män och kvinnor ur arbetarmiljö.

38. *Folkrörelserna*

Efter industrialisering kommer – nästan som en given följd – de stora folkrörelserna: arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen. Här finns mycket att ställa ut: fanor, standar och många bilder. Interiörer från godtemplarlokaler eller missionshus kan byggas upp.

Härifrån får vägen också en närmast självklar fortsättning i den kamp för demokrati och parlamentarism som med utgångspunkt i folkrörelsernas organisationer tog sin början omkring sekelskiftet 1900. Händelserna i Stockholm i februari 1914 (bondetåget, borggårdstalet och arbetartåget) samt demokratins och parlamentarismens slutliga seger åren 1917–1918 utgör en dramatisk och spektakulär avslutning på denna del av DEN SVENSKA HISTORIEN, den epok då det politiska system, som vi fortfarande på 1990-talet lever i skapades.

Här är ett tillfälle när frågan om vad som hade kunnat hända kan ställas: hur nära vi var en revolution i Sverige under dessa år. Förutom den stora ryska revolutionen gjordes försök bl a i Finland och Tyskland. Hade revolutionen kunnat segra i Sverige? Vilka hade följderna blivit?

39. *Den segrande socialdemokratin*

Framställningen av tiden efter demokratins genombrott koncentreras i huvudsak kring tre stationer. I den första behandlas 1930-talet, det decennium då socialdemokratin uppnådde sin dominerande position i svenskt samhällsliv. En paviljong från Stockholmsutställningen 1930 och dess funktionalism används som utgångspunkt. Avsikten är att söka fånga tidens starka tro på möjligheten av att genom en rationell planering änt-

ligen skapa det goda samhället för alla. Makarna Myrdal lyfts bland andra fram som tidsandans representanter.

40. *Beredskapstiden*

1930-talsstationen byggs i ett övre plan i museets stora hall, och därifrån leds besökaren nedför en trappa in i ett skyddsrum. I detta är nästa station belägen, den som behandlar beredskapstiden. Där visas journalfilmer från tiden, där kan man se ransoneringskort, uniformer och en bil med gengasaggregat och där kan man höra Per Albin Hansson tala i radio.

41. *Välfärdssamhället*

Vid nästa station samlas föremål från efterkrigstiden och det moderna Sverige. Masskonsumtionssamhällets framväxt (en Volvo PV 444 är den givna symbolen), landets elektrifiering, hemteknikens utveckling, kvinnans uttåg på arbetsmarknaden kommer att behandlas som varande betydelsefulla delar i den socioekonomiska utvecklingen.

Förutom konsumtionssamhället tror vi att kvinnans utträde i arbetslivet är det som eftervärlden framför allt kommer att förknippa med denna epok – kanske åskådliggjort genom en daghemsinteriör? Eventuellt skildras också kärnkraftsstriden, som en skiljelinje i svensk nutidshistoria, eftersom det var första gången som miljön på allvar blev en politisk stridsfråga.

42. *Mot framtiden*

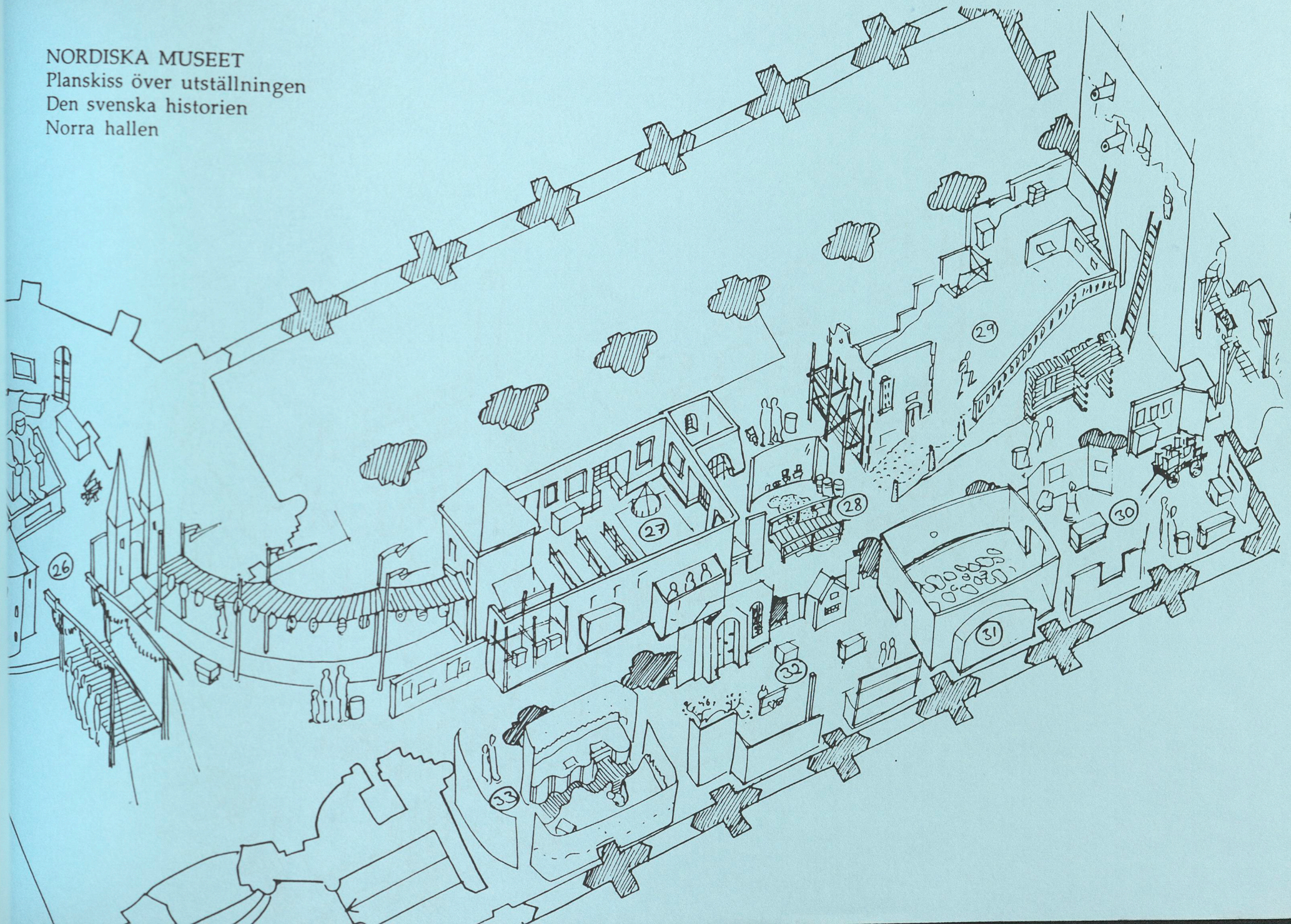
Så är då vandringen genom DEN SVENSKA HISTORIEN slut. Besökarna är tillbaka i sin egen tid och står i begrepp att utanför museet fortsätta vidare in i framtiden. Men innan så sker måste de som en avslutning på utställningen ställas inför just framtiden och vilken betydelse vår historia har för den. Vilka frågor som kommer att vara mest aktuella när utställningen öppnar våren 1993 är naturligtvis omöjligt att säga. Det är nödvändigt att träffa rätt; avsnittet måste därför utformas så sent som möjligt under byggnadstiden. Som i en spegel ska man också minnas vad man sett och upplevt.

Hit kan också kopplas frågan om vi behöver vår historia och om vi kan lära något av den. Här anknyts till det vid olika tillfällen i utställningen återkommande problemet om vad som hade blivit om inte X hade hänt, men frågan formuleras på ett nytt sätt: inte "Vad hade hänt?" utan "Vad kommer att hända?". Grundtanken är den som tidigare antytts; hur framtiden kommer att se ut beror på oss själva, på alla oss som bor i denna värld. Ingenting är bestämt av ett blint öde, ingenting i samhället utvecklas av sig själv utan att vi människor kan påverka det. Om vår jord skall bestå och bli ett gott ställe att leva på eller om allt liv skall gå under i ett kärnvapenkrig eller en gigantisk miljökatastrof beror på vad vi själva gör. Det är det viktigaste vi kan lära av historien.

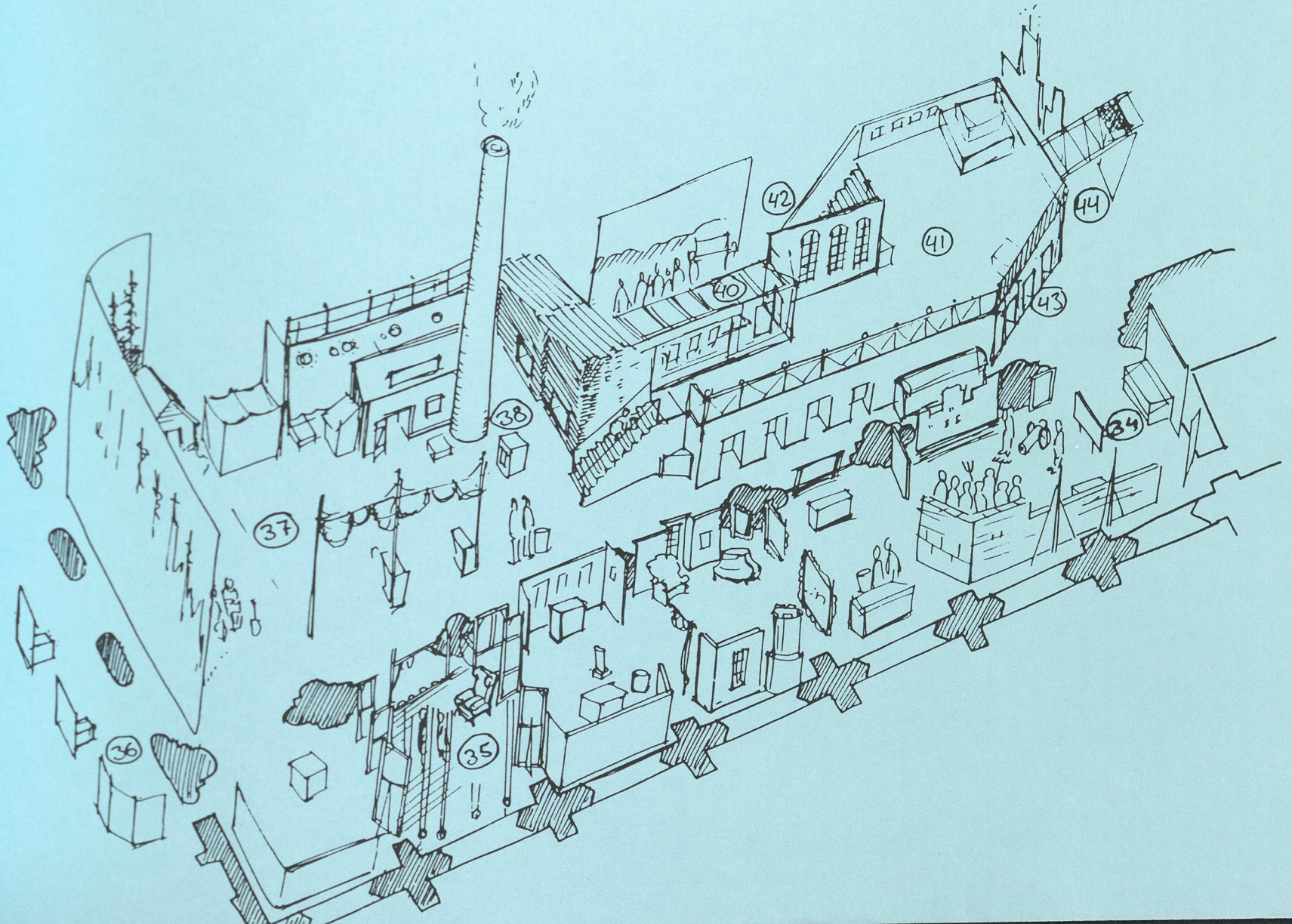
43. *Sidoutställning. Ideologier i historiemåleri*

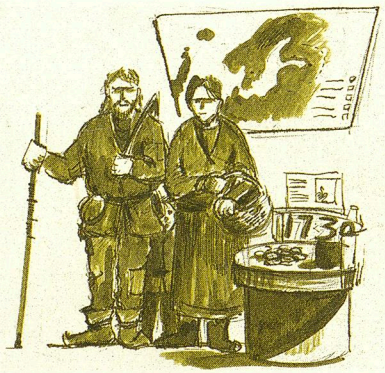
Liksom på Statens historiska museum planeras även på Nordiska museet en sidoutställning med historiemåleri, där besökaren ges tillfälle att uppleva hur historien tolkats, omtolkats och utnyttjats för dagsaktuella syften i olika tider.

NORDISKA MUSEET
Planskiss över utställningen
Den svenska historien
Norra hallen



NORDISKA MUSEET
Planskiss över utställningen
Den svenska historien
Södra hallen





HISTORISKA MUSEET
NORDISKA MUSEET

Inl. 20.10.1993